

Ugye melyik szabály alól ne találnánk kivételt? Az *ugye* partikula előfordulása kiegészítendő kérdésekben

Molnár Cecília Sarolta
MTA Nyelvtudományi Intézet

Összefoglaló

A tanulmány az *ugye* partikula kiegészítendő kérdésekben való előfordulásával foglalkozik a BUSZI-2-ben talált adatok alapján. A vizsgálat célja, hogy ennek a marginális használatnak a leírásával közelebb kerüljünk annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy adható-e egységes interpretáció az *ugye* partikulának. A tanulmányban áttekintem az *ugye*-t tartalmazó mondatok formai tulajdonságait, majd rátérek az interpretáció problémáira. Az *ugye*-t tartalmazó kiegészítendő kérdő mondatokkal kapcsolatban megállapítom, hogy azok állító beszédaktusokat valósítanak meg, és hogy azokban a partikula kontextusjelölő szerepű, így a kijelentő mondatbeli használatokkal rokon.

Kulcsszavak: diskurzuspartikula, *ugye*, utókérdés, beszédaktus, kontextusjelölő, common ground

1. A problémás jelenség bemutatása

Az *ugye* partikuláról a szakirodalom nagy része (l. Keszler 2000; Gyuris 2008) úgy tartja, hogy nem fordulhat elő kérdőszós kérdő mondatokban. A Budapesti Szociolingvisztikai Adatbázis (BUSZI-2; <http://buszi.nytud.hu>) irányított beszélgetéseiben¹ azonban többször is előfordul az *ugye* partikula kiegészítendő kérdésekben. Ilyen példákat találunk:

- (1) Ugye ez micsoda?
- (2) Tehát ugye, hogy hangzana az első?
- (3) És ez a kicsi itt mi ugye, ez micsoda?
- (4) Igen, hát... Mi csináljunk, ugye?
- (5) Ugye akkor hol dogozott az édesapja?

¹ A BUSZI-2 irányított beszélgetéseinek felvételei 1987-ben készültek; a kutatást Kontra Miklós vezette. Az összesen 50 felvételt négy terepmunkás készítette; 10-10 jórészt azonos szerkezetű interjúrt rögzítettek egyetemi hallgatókkal, középiskolai tanárokkal, bolti eladókkal, gyári munkásokkal és szakmunkástanulókkal. Vizsgálatomban az anonimizált interjúk lejegyzett és elemzett változatait használtam. Az interjúk során túlnyomórészt a terepmunkás tesz fel kérdéseket; az általam vizsgálandó adatok mindegyike terepmunkástól származik, de különböző időpontokban rögzített, különböző interjúkban szerepelnek.

A fent hivatkozott írásokkal ellentétben Gyuris (2009) megemlíti a (4)-eshez hasonló használatokat, amelyekben a kérdés retorikai, és a mondat intonációja nem az eldöntendő kérdéseknél szokásos emelkedő-eső dallam:

(6) (Hát) én mit tehetek ugye? (Gyuris 2009: 167 (30))²

Felmerülhet a kérdés, hogy a BUSZI-ban talált esetek véletlenszerű, csupán az előbeszédre jellemző „hibák”-e. A Magyar Nemzeti Szövegtárban (MNSZ; Oravecz–Váradi–Sass 2014; Oravecz–Sass–Váradi 2015), illetve a Magyar Történeti Szövegtárban (MTSZ; <http://www.nytud.hu/hhc>) lefuttatott keresések eredményei azt a feltevést erősítik meg, hogy nem véletlenszerű hibákról van szó, hiszen a jelenséget még szépirodalmi szövegekben is megtaláljuk.

(7) Vajjon mit okvetetlenkedik ez ott, **ugye?**
(MTSZ; Gulácsy Irén: *A bogár*, 1928.)

(8) Mit akarok vele? Hogy mit akarok vele ugyé?
(MTSZ; Jókai Mór: *Politikai divatok*, 1862–63.)

(9) Ugye mikor kaptunk levelet?
(MTSZ; Sára Sándor: *Francia hadifogság*, 1990.)

(10) [M]i van ugye, ha szívességről van szó [, akkor hogyan változik a viszony]?
(MNSZ)

A cikkben a következő kérdésekre keresem a választ: (1) Az *ugye* milyen szemantikai, pragmatikai tulajdonságára utal az, hogy – marginálisan ugyan, de – előfordulhat kérdőszavas kérdésekben? (2) Hogyan illeszthető a fent bemutatott jelenség az *ugyé*-vel kapcsolatos (kissé ellentmondásos) szemantikai és pragmatikai leírásokba?

A 2. részben körüljáróm az *ugyé*-t tartalmazó mondatok formai jellemzőit: milyen szintaktikai és intonációs mintázatokat követnek az *ugyé*-s mondatok. A 3. részben az *ugye* interpretációjáról és használatáról szóló eddigi leírásokat tekintem át. A 4. részben rátérek a kérdőszós *ugyé*-s mondatok lehetséges elemzésére. Végül az 5. részben összefoglalom a tanulságokat.

2. Szintaxis és intonáció

Ebben a részben áttekintem, hogy a szakirodalom alapján mit lehet tudni az *ugyé*-t tartalmazó mondatok formai (szintaktikai és intonációs) jellemzőiről.

2.1. Mondattípusok, szórend

Az *ugye* partikula kérdő és kijelentő mondatokban fordul elő. Kenesei–Vágó–Fenyvesi (1998) leíró nyelvtana az *ugyé*-t tartalmazó eldöntendő kérdéseket elfogult, nem semleges kérdéseknek tartja (*leading questions*); ezek válaszul egyetértést, megerősítést várnak a beszélgetőpartnertől. Leírásuk szerint az *ugye* a mondat bármely pozíciójában megjelenhet – függetlenül attól, hogy az állító vagy tagadott

² További tisztázandó kérdés, hogy természetes nyelvi diskurzusokban fellelhetőek-e a szokásos kiegészítendő kérdő mondati dallammal ejtett *ugyé*-s kiegészítendő kérdések.

(Kenesei–Vágó–Fenyvesi 1998). Kiemelik, hogy az elfogult eldöntendő kérdésnek az *ugye* partikulán túlmenően nincs semmilyen, a neutrális kérdésektől eltérő formai jellemzője, viszont a mondatban nem jelenhet meg egyidejűleg az *ugye* és az *-e* kérdő partikula.

Az alábbi példákban látható, hogy mind a kérdő, mind a kijelentő mondattípusban az *ugye* bármely két frázis kategóriájú (XP) összetevő között megjelenhet, összetevőket nem szakít meg:

Mondatkezdő pozícióban:³

- (11) a. Ugye holnap elmegyünk moziba?
b. Ugye tegnap elmentünk moziba.

Mondatzáró pozícióban:

- (12) a. Holnap elmegyünk moziba, ugye?
b. Tegnap elmentünk moziba, ugye.

Mondatközi pozícióban:

- (13) a. Holnap (ugye) elmegyünk (ugye) moziba?
b. Tegnap (ugye) elmentünk (ugye) moziba.

2.2. Utókérdés-e az *ugye*?

Szigorúan véve az utókérdések (*tag question*; a továbbiakban magyar rövidítéssel: *UK*) formai sajátágát, amely szerint egy utókérdés egy kijelentő mondati magból (*anchor*) és egy ellipszist tartalmazó, hiányos kérdő mondatból (*tag*) áll, amelyeknek a polaritása jellemzően eltérő (Ladd 1981; Reese 2007), utókérdésnek csak a (12a)-beli pozícióban cserélhető ki az *ugye* más *tag*-nek tekinthető, visszakérdező elemekkel, amilyen a *nem?*, az *igaz?* vagy a *nem igaz?*

A szakirodalomban az angol UK-eknek alapvetően két intonációs mintázatát és ehhez kapcsolódóan két különböző használatát szokták megkülönböztetni (l. pl. Ladd 1981): a *nukleáris* (14) és a *poszt nukleáris* (15) UK-t.

- (14) This is your book / isn't it.
ez van tied könyv van.nem ez
'Ugye ez a te könyved?'

(Ladd 1981: 167 (12))

³ A cikk egyik anonim lektora hívta fel a figyelmemet arra a fontos szempontra, hogy beszélt nyelvi diskurzusok vizsgálata esetén elmélettől függ annak a megállapítása, hogy a diskurzus milyen alapvető egységekből épül fel. A fentiekben – a korábbi szakirodalom nyomán – *ugye*-t tartalmazó „mondatok”-ról és mondattípusokról beszéltem, ami kétségtelenül leegyszerűsíti a beszélt nyelvi diskurzusokban tapasztalható sokféleséget, és érintetlenül hagy olyan elemzési problémákat, amilyen például magának a partikulának a szegmentálása, „mondat eleji” vagy „végi” pozíciójának eldöntése. (A BUSZI esetében teljes mértékben az átírók elemzésére hagyatkoztam: az ott jelölt mondatthárokat és mondattípus-megjelöléseket vettem figyelembe.) Az *ugye* disztribúciójának szélesebb körű és pontosabb feltérképezésekor azonban majd erre a szempontra több figyelmet kell fordítani.

- (15) This is your book = isn't it?
 ez van tied könyv van.nem ez
 'Ez a te könyved, ugye / nemde?'

(Ladd 1981: 167 (13))

A nukleáris UK-ben a *tag*, azaz a visszakérdező rész önálló intonációs egység; ebben az esetben a kijelentő mondati mag és a *tag* között között hosszabb a szünet; ezt jelöli Ladd (1981) „/”-lel. A posztnukleáris UK esetén a *tag* nem önálló intonációs egység; ilyenkor a kijelentő mondati mag és a *tag* között jóval rövidebb a szünet; ezt jelöli Ladd (1981) „=”-lel.⁴ Ehhez a kétféle intonációs mintázathoz jellegzetesen eltérő használatok kapcsolódnak. A nukleárisnak nevezett UK pragmatikailag inkább állításnak, kijelentésnek tekinthető, ami egyetértést (*agreement*) vár. A posztnukleáris UK azonban valódi kérdés, ami megerősítést (*confirmation*) vár. Ha az UK-eknek az angolban Ladd (1981) által is leírt két különböző típusát tekintjük, a magyar *ugyé*-s kérdések furcsa kettősséget mutatnak. Intonációsan a (12a) hasonlít leginkább a nukleáris UK-ekre, és a (11a), illetve a (13a) típusok a posztnukleárisra.⁵ Ha azonban a formai típusokhoz kapcsolódó jellegzetes használatokat nézzük, akkor éppen fordított a helyzet. A (12a) mondat feleltethető meg inkább a megerősítést váró posztnukleáris formai típusnak. Lássunk erre még egy példát.

- (16) a. Holnap péntek van, ugye?
 b. Holnap péntek van, így van ez? / nemde? / nem? / igaz? / nem igaz?

A (16a)-ban a kijelentő mondati mag és a partikula között – intuíción szerint – nagyobb a szünet, amit az írásban gyakran megjelenő vessző is jelez. (Ezt a hipotézist szükséges lesz a jövőben mérésekkel igazolni vagy cáfolni.) Ebben a formai típusban mutat az *ugye* kiegészítő megoszlást más, visszakérdezésre használatos elemekkel (16b).

A (11a) és a (13a) típusok egyetértést várnak. A beszélő ezeknek a konstrukcióknak a használatával azt fejezi ki, hogy az általa a kijelentő mondati magban kifejezett információval kapcsolatosan egyetértést, beleegyezést vár a beszélgetőpartnertől. Ez a kérdő konstrukció – bizonyos tartalmi feltételek teljesülése esetén – alkalmas arra is, hogy indirekt kérést valósítson meg (l. (11a) és (13a) vs. (17)).

- (17) a. Ugye holnap péntek van?
 b. Holnap ugye péntek van?⁶

Azt, hogy az *ugyé*-t tartalmazó mondatok milyen beszédaktusokat valósítanak meg, Sadock (1974) tesztjeinek segítségével közelíthetjük meg. A Sadock (1974) által az angolra alkalmazott tesztek lényege, hogy bizonyos kifejezések mondatba helyezésével

⁴ A cikk egyik anonim lektora hívta fel a figyelmemet arra, hogy a Ladd (1981) által használt „hosszabb”, illetve „rövidebb” szünetek léte bizonyításra szorul, és további vizsgálatot érdemelne. Maga Ladd „észlelhető” különbségekről beszél: „noticeable pause” a nukleáris tag esetében, és „noticeably less pause” a posztnukleáris tag esetében (Ladd 1981: 167).

⁵ Az *ugyé*-s kérdő és kijelentő mondatok intonációját Gyuris (2009) vizsgálta. Az intonációs minták összevetésekor az ő méréseire támaszkodtam, mivel saját intonációs vizsgálatokat nem végeztem.

⁶ Az *ugye* itt elkülönített kétféle használatára vonatkozó intuíción helyességét a jövőben ellenőrizni kell empirikus anyagon; ez a vizsgálat meghaladja jelen dolgozat kereteit.

a kapott mondatok elfogadhatósága alapján megjósolhatjuk, hogy az adott mondat által kifejezett megnyilatkozás milyen beszédaktust valósít meg. Ha a mondatba behelyezhető az *elvégre* vagy *mindennek ellenére* (*after all*) kifejezés, akkor a megnyilatkozás állító beszédaktust valósít meg. Ha a mondat beágyazható a *mondd csak* (*tell me*) főmondat alá, akkor kérdő beszédaktussal van dolgunk. Ha pedig a mondatba behelyezhető a *véletlenül* (*by any chance*) kifejezés is, akkor a kérdés neutrálisnak minősíthető. A magyarra már Gyuris (2009) is alkalmazta ezeket a teszteket. A (16a)–(17) mondatokra a Sadock-féle tesztek a következő eredményeket adják:

- (18) a. Elvégre / mindennek ellenére holnap péntek van, ugye?
 b. Mondd csak, holnap péntek van, ugye?
 c. #Holnap véletlenül péntek van, ugye?
- (19) a. Elvégre / mindennek ellenére (ugye) holnap (ugye) péntek van?
 b. Mondd csak, (ugye) holnap (ugye) péntek van?
 c. #Ugye véletlenül holnap péntek van? / #Véletlenül holnap ugye péntek van?

Sadock (1974) tesztjei azt mutatják, hogy az *ugyé*-t tartalmazó kérdések – függetlenül az *ugye* szórendi helyétől – mind nem semleges, azaz elfogult kérdést, mind pedig állítást meg tudnak valósítani. (Ez az UK-ek és a retorikai kérdések sajátossága is.) Egy dolog tűnik biztosnak a tesztek alapján: az *ugyé*-s kérdés nem semleges.

Az a jellegzetesség, hogy az *ugyé*-t tartalmazó kérdő mondatok által kifejezett megnyilatkozások az állítás beszédaktusát is megvalósíthatják, megmagyarázhatja azt is, hogy az *ugye* állításokat kifejező, kijelentő formájú (intonációjú) mondatokban is előfordul.⁷ Ezzel a használatával kapcsolatosan azonban a szakirodalomban nem találtam szintaktikai leírást. Egy szintaktikai elmélet szempontjából fontos lehet annak a vizsgálata is, hogy kijelentő és a kérdő mondat szerkezete levezethető-e egymásból. Ugyancsak további szintaktikai és szemantikai-pragmatikai vizsgálatot érdemelne, hogy milyen az *ugye* pontos disztribúciója a mondat bal perifériáján és az ige utáni tartományban, illetve hogy szemantikailag milyen interakcióba lép a mondat topikjával, fókuszával, valamint hogy milyen használatai vannak a posztverbális tartományban.

Az *ugyé*-t tartalmazó kijelentő és kérdő mondatok intonációját Gyuris (2009) vetette össze; ő azt találta, hogy a kijelentő és a kérdő mondatok között a formai különbséget nem az *ugye* partikula különböző lehetséges mondatbeli pozíciói adják, hanem az intonáció, és ennek köszönhető az eltérő interpretáció is. Ha a Gyuris (2009) által vizsgált azonos szavakból álló és azonos szórendű kijelentő és kérdő mondatok intonációját összehasonlítjuk, azt láthatjuk, hogy a kijelentő mondatokat a topikon emelkedő, majd a mondat végéig egyenletes eső kontúr jellemzi, míg az eldöntendő kérdő mondatokat az utolsó előtti szótagig emelkedő, majd hirtelen eső kontúr jellemzi.

⁷ Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ha az *ugyé*-s kérdő mondatokat utókérdéseként elemezzük, akkor e szerint éppen az *ugye* felelős a kérdő aktus megvalósításáért, a maradék kijelentő mondati mag (*anchor*) pedig az állító aktusért. Az *ugye* elemzése tehát így sem nyilvánvaló. A felvetés igazolása további vizsgálatot igényel.

2.3. Az *ugye* szintaktikai disztribúciója a kérdőszavas kérdő mondatokban

A fentiekben láthattuk, hogy az *ugye* mind a kérdő, mind pedig a kijelentő mondatokban előfordulhat mondatkezdő és -záró, illetve mondat belseji helyzetekben. Az *ugyé*-t tartalmazó kérdőszós kérdő mondatokról rendelkezésünkre álló, korlátozott számú adat alapján úgy tűnik, hogy ezekben az *ugye* nem foglal el mondat belseji pozíciót. Csak mondatkezdő és -záró helyzetben találkozunk vele, ami az integráció hiányát jelzi.⁸ Ebből következően az *ugyé*-nek ezt a használatát a mondatkezdő, illetve -záró *ugyé*-t tartalmazó mondatokkal érdemes összevetni. A fentiek alapján kézenfekvő lenne, hogy az *ugyé*-t megpróbáljuk valamiféle *tag*-ként, visszakérdézőként kezelni a kérdőszós kérdő mondatokban is. Ez azonban mind szintaktikailag, mind pedig szemantikailag problémás. A szintaktikai nehézséget az okozza, hogy itt a mondatok *ugye* nélküli része, azaz az *anchor* megfelelője nem kijelentő, hanem kérdő mondat. A szemantikai problémát pedig az okozza, hogy az *ugyé*-t tartalmazó kérdőszós kérdések sem megerősítést, sem pedig beleegyezést nem várnak, hanem legtöbbször ugyanúgy a kérdőszónak megfelelő választ adhatunk rájuk, mint az *ugye* nélküli változatok esetében. A következő részben éppen azt fogom megvizsgálni, hogy milyen jelentéseket szoktak az *ugyé*-nek tulajdonítani, majd rátérek arra, hogy ezek közül melyeket fedezhetjük fel az általunk vizsgált konstrukció esetében.

3. Az *ugye* interpretációja

A fentiekben láthattuk, hogy az *ugye* partikula kétféle mondat típusban, szórendileg változatos módon jelenik meg. A formai változatosság együtt jár a használat változatosságával. Az egyik legfőbb kérdés ezért, hogy tudunk-e egyáltalán egységes interpretációt adni az *ugyé*-nek.

Gyuris (2008) meggyőzően érvel amellett, hogy számos partikula esetében a korábbi szakirodalom által (pl. Kocsány 1986; Péteri 2001) sok különböző címkével ellátott használatok egységesíthetők, és lehetséges – vagy legalább nem zárható ki – az egységes, kompozicionális interpretáció az egyes diskurzuspartikulák esetében. Az *ugye* partikulára vonatkozó egységes interpretációs kísérlete azonban egyelőre nem hozott sikert (l. Gyuris 2009). Szintén az egységes interpretáció megadását tűzi ki célul Alberti–Kleiber (2014) elméleti munkája, amelyben az *ugye* partikula előfordulását vizsgálják eldöntendő kérdést kifejező szerkezetekben. Szerintük az *ugyé*-t tartalmazó eldöntendő kérdésben a partikula a beszélőnek a pozitív válasz iránti elfogultságát fejezi ki; modelljükben ezt a jelentést reprezentálják.

Azonban sem Gyuris (2008; 2009), sem pedig Alberti–Kleiber (2014) nem dolgozik nagyobb mennyiségű, valós kontextusokból származó empirikus adattal. A korpuszvizsgálatokon alapuló leírások (Schirm 2009; Abuczki 2015) ugyanakkor bizonyos intuitív jelentéstani szempontok alapján motivált alosztályokba sorolják a partikula általuk talált konkrét előfordulásait, anélkül, hogy megkísérelnék megmagyarázni, hogy mi lehet az az egységes jelentésmotívum, amely alapján a beszélők éppen az adott szituációkban használják a partikulákat.

⁸ Gyuris (2011) a *hát* partikulával kapcsolatosan állapítja meg, hogy az csak mondatkezdő pozícióban végezhet műveleteket beszédaktusokon.

3.1. Nem egységes interpretáció

Schirm (2009) parlamenti beszédekben vizsgálta meg az *ugye* partikula használatát. Megállapításai szerint az *ugye* a parlamenti beszédekben több különböző jelentést is hordozhat. Előfordul „ézelmileg telített” kérdésekben: kárörömöt, illetve a megnyilatkozás elején szerepelve szemrehányást fejez ki. Használatával a beszélő megvalósíthat egy sajátos érvelési stratégiát: az *ugyé*-s kérdés Schirm megfigyelései szerint gyakran retorikus, nem vár választ. A parlamenti beszédek tanúsága szerint az *ugye* a gúny, az irónia eszköze is lehet. Általában beszélői attitűdöt jelöl. Ahogy korábban említettem, Schirm (2009) nem törekszik a *ugye* használatainak rendszerezésére vagy egységes elvekkel történő magyarázatára.

Abuczki (2015) egy jóval nagyobb és más jellegű korpuszon vizsgálta meg az *ugye* használatait. A HuComTech multimodális korpusz adatait rendszerezve az *ugyé*-nek háromféle használatát különbözteti meg. Az *ugye*₁ kérdő határozószó, ami utókérdésekben szerepel. Az *ugye*₂ evidenciajelölő (kontextusjelölő); ennek gyakori a retorikai használata. Az *ugye*₃ emfatikus használat (új információ, igazság, magyarázat, narratív struktúra hangsúlyozása). Abuczki azonban a háromféle *ugye* megkülönböztetése után nem vizsgálja meg a három tipikus használat lehetséges összefüggéseit. Mind Schirm (2009), mind pedig Abuczki (2015) leírásában kérdéses marad tehát az, hogy a leírt használatok összefüggenek-e egymással, és ha igen, akkor hogyan; van-e bennük például olyan közös sajátosság, amelynek alapján az anyanyelvet elsajátító gyermek megtanulja ennek a partikulának a következetes használatát. Mivel az osztályok nem objektív (pl. disztribúciós vagy a diskurzusszerkezettel összefüggő) elvek alapján vannak definiálva, nem lehetséges azok reprodukálása más anyagon.

3.2. Az *ugye* egységes interpretációja felé

3.2.1. Az *ugye* mint kontextusjelölő

Gyuris (2008; 2009) a diskurzuspartikulák használatával kapcsolatosan megállapítja, hogy azok egyik kiemelt szerepe a kontextusjelölés, azaz hogy az aktuális megnyilatkozás és az azt megelőző kontextus közötti viszonyt explicitté tegyék. A megnyilatkozás kontextusát Stalnaker (1978) alapján a Common Ground (CG) halmazzal, azaz a beszélgetőpartnerek közös információit tartalmazó propozícióhalmazzal jellemezhetjük. A diskurzuspartikulák a megnyilatkozás propozicionális tartalma és a CG halmaz közötti relációkként írhatók le – állítja Zeevat (2003) nyomán Gyuris (2008).

E szerint az elemzés szerint az *ugye* a megnyilatkozás által kifejezett *p* propozíció kontextusbeli ismertségét jelöli. Ezt formálisan a *CG* halmaz és a *p* propozíció közti **ismertségi relációval** jellemezhetjük (l. Gyuris 2008; 2009). Ezt a relációt Gyuris, szintén Zeevat (2003) nyomán, a következőképpen definiálja:

- (20) Egy *p* propozíciót egy adott kontextusban (amelyet *CG*-vel jellemezünk) ismertnek tekintünk, rövidítve: **ismert**(*CG*, *p*), ha
- i. $CG \rightarrow p$, vagy
 - ii. $CG \rightarrow q$, ahol *q* valamely *x* személynek valamilyen pozitív attitűdjét írja le *p*-re vonatkozóan ($q = 'x$ álmodja, hogy *p*', $q = 'x$ hiszi, hogy *p*' vagy $q = 'x$ javasolja, hogy legyen *p*'), és *p* emellett lehetséges.

(Gyuris 2008: 660)

Az *ugyé*-nek ez az interpretációja a kijelentő mondatbeli használatokat (11b–13b) jól leírja, de nem alkalmas maradéktalanul a kérdő mondati használatok (pl. az utókérdések) kezelésére. Megfigyelhetjük, hogy az előbbi használatban az *ugye* helyettesíthető az *ugyebár* partikulával, illetve a *mint tudjuk* kifejezéssel.

3.2.2. Az *ugye mint az elfogult (biased) kérdések jelölője*

A szakirodalomban többen (H. Molnár 1968; Kugler 1998; Keszler 2000) tekintették az *ugyé*-t az eldöntendő kérdő mondatfajta formai jelölőjének. Emellett a feltevés mellett két érv is szólhat: egy történeti és egy disztribúciós. A történeti érvet a partikula kialakulásának folyamata szolgáltatja. A partikulává válás során az *úgy van/volt-e?* visszakérdező szerepű tagmondat rövidült és grammatikalizálódott először *úgy-e?* formában, majd tovább rövidülve *ugye*-ként.⁹ (Az *ugye* kialakulásának a történetét idézi Abuczki (2015) is, aki nem csupán grammatikalizációról, hanem pragmatikalizációról beszél.) A disztribúciós érv szerint pedig az *ugye* kiegészítő megoszlásban van az *-e* kérdő partikulát tartalmazó, illetve a kérdőszót tartalmazó kérdő mondatokkal. Az *-e* és az *ugye* kiegészítő disztribúciójára vonatkozó érvet Gyuris (2009) meggyőzően cáfolta, amikor rámutatott arra, hogy (i) az *ugye* nem jelölheti a beágyazott mondat (eldöntendő) kérdő voltát (erre kizárólag az *-e* kérdő partikulát használjuk); (ii) míg a főmondati kérdésekben az *-e* partikulával együtt előfordulhatnak negatív polaritású elemek (pl. *valaha*), addig az *ugyé*-s kérdő mondatok ezekkel agrammatikusak.¹⁰ Továbbá Gyuris (megj. alatt) az *-e*-ről feltételezi, hogy azokban a dialektusokban, amelyekben használatos főmondati kérdő mondatban, a kérdés elfogulatlan, semleges voltát jelöli. Ez is magyarázatul szolgálhat arra, hogy miért nem kerülhet ugyanabba a kérdő mondatba az *-e* és az *ugye* partikula: a fentiekben ugyanis láttuk, hogy az *ugyé*-s kérdés sosem semleges. A kérdőszók és az *ugye* komplementáris disztribúcióját pedig éppen az általunk vizsgált, szörványosan előforduló adatok cáfolják. Mindezek alapján tehát nem fogadom el azt a feltevést, hogy az *ugye* a kérdő mondat kérdő voltát jelölné. A 2.2-ben azt láthattuk, hogy az *ugye* nem szintaktikailag teszi kérdővé a mondatot, hanem arra teszi képessé a mondat által megvalósított megnyilatkozást, hogy mind állítást, mind pedig kérdést is ki tudjon fejezni. Sadock (1974) tesztjei alapján azt is láthattuk, hogy az *ugyé*-t tartalmazó emelkedő-eső intonációval ejtett mondat által kifejezett kérdés nem semleges, hanem elfogult (*biased*).

Gyuris (2009) azonban ezt a két különböző funkciót – a kontextusjelölést és az elfogult kérdés jelölését – nem tudja közös nevezőre hozni. A két jelentés egymásból való levezetése ugyanis problémás. A továbbiakban az *ugyé*-t tartalmazó kérdőszós kérdések vizsgálatával igyekszem egy teljesebb képet kialakítani az *ugye* jelentéséről és használatáról.

⁹ Az *ugye* történetileg először csak mondatkezdő, illetve mondatvégi helyzetben fordult elő, a mondat belseji használatok csak később terjedtek el. Ez az utókérdéseket jellemző sajátosság.

¹⁰ Gyuris példái a következők (Gyuris 2009: 164 (19)–(20)):

(i) Mari volt(-e) valaha is Párizsban?

(ii) *Mari ugye volt valaha is Párizsban?

4. Hogyan magyarázható az *ugye* használata a kérdőszós kérdésekben?

Ebben a részben visszatérek az (1)–(5)-ben már ismertetett adatokra. Megvizsgálom, milyen válaszok adhatók rájuk (4.1.), milyen kontextusokban fordulnak elő (4.2.), illetve, hogy milyen beszédaktusokat valósítanak meg Sadock (1974) tesztjei alapján (4.3.). Fő kérdésem, hogy mely használathoz – a kérdő vagy a kijelentő mondati használathoz – állhat közelebb az *ugye* kiegészítendő kérdő mondatokban való használata.

4.1. Lehetséges válaszok az *ugyé-t* tartalmazó kiegészítendő kérdésekre

A kérdések szemantikájával foglalkozó szakirodalom (pl. Hamblin 1973) szerint a kérdések szemantikai értéke megfelel a rájuk adható lehetséges válaszok által kifejezett propozíciók halmazának. Az *ugyé-t* tartalmazó kiegészítendő kérdésekkel kapcsolatban tehát az első kérdésünk az, hogy szemantikailag különböznek-e az *ugye* nélküli változatoktól. Ha ugyanúgy válaszolhatók meg az *ugyé-s* kérdések, mint az *ugye* nélküliek, akkor közöttük nem szemantikai, hanem pragmatikai különbség van.

Lássuk tehát a BUSZI-2-ből az (1)–(5) alatt szereplő mondatok kérdés-válasz párijait, ahogyan azok az irányított beszélgetések legépelet interjúiban szerepelnek:¹¹

- (21) Terepmunkás: ...ugye ez micsoda?
Adatközlő: Tűzőgépkapocs.
- (22) T: Tehát ugye, hogy hangzana az első [mondat]?
A: „Én tegnap nem aludtam eleget.”
- (23) T: És ez a kicsi itt mi ugye, ez micsoda?
A: A gémpapoc.
- (24) T: Igen, hát... Mi<t> csináljunk, ugye?
A: Nagyon kemény. [nevet]¹²
- (25) T: Ugye akkor hol dolgozott az édesapja?
A: Malomszerelő Vállalatnál dolgozott.

A (21)–(25) alatti párbeszédemből láthatjuk, hogy a (21)–(23)-as kérdésekre a kérdőszónak megfelelő konstituenst tartalmazó elliptikus választ ad az adatközlő (amely azonban kiegészíthető teljes mondatossá), a (25) esetében pedig egy olyan teljes mondattal válaszol, ami megfelelő lenne a kérdés *ugye* nélküli változatára adott válaszként. Tehát az *ugye* megjelenése ezekben a kérdő mondatokban nem befolyásolja a mondat interpretációját: a válaszadók ezekben az esetekben ugyanúgy válaszolnak a kérdésre, mintha abban nem szerepelne az *ugye* partikula.

¹¹ Elméleti szempontból fontos megjegyeznünk, hogy a kérdésekre adott lehetséges válaszok persze nem azonosíthatóak az aktuális diskurzusban a kérdésre adott aktuális feleletekkel vagy reakciókkal. Az általunk vizsgált esetekben egy kivétellel a kérdésre adott felelet egyben lehetséges válasz is a kérdésre.

¹² Itt az adatközlő felelete nem válasz a kérdésre.

A (24)-esben a terepmunkás kérdése retorikus, nem vár választ. Ezzel az adattal kapcsolatosan felmerülhet a kérdés, hogy a retoricitás az *ugye* jelenlétének tulajdonítható-e. Ezt egyszerűen tesztelhetjük azzal, ha az adott kontextusban kihagyjuk a kérdésből az *ugyé-t*, és megvizsgáljuk, továbbra is kongruens-e a párbeszéd, azaz retorikus marad-e a kérdés. A (24') alatti párbeszédéből látható, hogy az *ugyé-t* kihagyva is ugyanúgy retorikus a kérdés az adott kontextusban.

(24') T: szombaton egész nap *(dolgozik)*?

A: Aaazt*, egész nap.

T: *Igen, hát... ■ Mi<t> csinál*junk?*

A: Nagyon kemény. [nevet]

A fenti kérdés-felelet párok alapján tehát azt látjuk, hogy az általunk vizsgált adatok szintaktikailag és szemantikailag is kiegészítendő kérdő mondatok, ugyanis a diskurzusokban látottaktól szintaktikailag eltérő válaszok nem is adhatók az adott kérdésekre. Ebből következően ezek a használatok az *ugye* partikula szerepét tekintve nem mutatnak hasonlóságot az eldöntendő kérdő mondatbeli használatokkal. Az *ugye* a kiegészítendő kérdő mondatokban inkább úgy viselkedik, mint egy olyan adverbium, amely a mondat perifériáin jelenhet meg. Nincs bizonyítékunk arra, hogy az *ugye* ezekben a mondatokban a mondatfaját akár szintaktikai, akár szemantikai szempontból megváltoztatná. Feltevésem az, hogy a kiegészítendő kérdő mondati használatot inkább a kijelentő mondatbeli használat alapján érthetjük meg. Éppen ezért a következő részben az *ugye* lehetséges kontextusjelölői szerepét vizsgálom meg.

4.2. Milyen kapcsolatban állnak az *ugyé-t* tartalmazó kiegészítendő kérdések a kontextussal?

A BUSZI-2 irányított beszélgetéseinek legépelet interjút vizsgálva a következőket figyelhetjük meg az *ugyé-s* kiegészítendő kérdések és az őket tartalmazó kontextusok viszonyában. (A tágabb kontextusok megtalálhatók a mellékletben.)

A (21)-es tágabb kontextusát vizsgálva azt láthatjuk, hogy a terepmunkás az adott beszédhelyzetben biztosra veszi, hogy az adatközlő tudja a választ a kiegészítendő kérdésre. Valami miatt – ti. a nyelvi adat rögzítése miatt – azonban fontosnak tartja, hogy a választ az adatközlő mondja ki. Ezzel az *ugyé-t* tartalmazó kérdéssel mintegy elicitálja a számára fontos nyelvi adatot, azaz a választ a kérdésre. Az *ugye* partikula használata által az a momentum adódik hozzá a terepmunkás kérdéséhez, hogy az *ugye* nélküli kiegészítendő kérdésre adandó választ mindketten tudják. Mivel a CG azokat a propozíciókat tartalmazza, amelyeknek az igazsága mellett mindegyik beszélgetőpartner már elkötelezte magát (mert vagy elhangzottak a diskurzusban, vagy mindenki számára hozzáférhető kontextuális információt tartalmaznak), formálisabban fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a beszélő azt fejezi ki az *ugye* használatával, hogy a kérdésre adandó válasznak megfelelő propozíció része a CG-nak.

A (22)-es tágabb kontextusából kiderül, hogy a terepmunkás éppen egy nyelvi feladatot magyaráz el az adatközlőnek. A magyarázat utolsó lépéseként teszi fel az *ugyé-t* tartalmazó kiegészítendő kérdést. Ebben az esetben is azt kívánja jelezni, hogy bizik/biztos abban, hogy az adatközlő tudja a választ a kérdésre, és fontos számára, hogy ezt a választ az adatközlő mondja ki. Az *ugye* tehát ebben az esetben is, ahogy a (21)-ben, arra utal, hogy a kiegészítendő kérdésre adandó azon válasz,

amit a kérdező igaznak tart, következik a CG-ból. (A CG definíciójából következik, hogy a terepmunkás szerint az adatközlő tudja a választ.)

A (23)-as tágabb kontextusából láthatjuk, hogy a diskurzus nagyon hasonló az (21)-eshez. A kiegészítendő kérdésben szereplő *ugye* funkciója is hasonlóképpen írható le, mint ahogyan a (21) esetében láthattuk.

A (24)-es tágabb kontextusát a fentiekben már idéztük (24') alatt. Láthattuk, hogy a kérdés retorikai, nem vár választ a megszólítottól, mert a jelen helyzetben megfelelő válasz („Nincs mit csinálni.”) olyannyira evidens, hogy a válaszolónak ki sem kell mondania. Az, hogy ki sem kell mondani a választ, nem az *ugye* mondatbeli megjele- nése miatt van. Az *ugye* nélkül is tökéletes lenne így a párbeszéd. Az *ugye* pusztán egyértelműsíti a retoricitást azzal, hogy jelzi, a kérdésre adható válasz evidens, azaz következik a CG halmazból. Az *ugye* partikula nélkül az adott kérdő mondat nem szükségszerűen fejezne ki retorikai kérdést, az értelmezést a kontextus tulajdon- ságaiból kellene levezetni.

A (25)-ös tágabb kontextusát vizsgálva láthatjuk, hogy ez a használat kissé eltér a többitől: a beszélgetőpartnerek arról beszélnek, hogy az adatközlőnek hogyan változtak meg a munkalehetőségei, amikor Budapestre költözött. Ennek kapcsán merül fel az édesapa munkahelye mint téma, ami azonban az interjú során korábban is előkerült. Ebben az esetben tehát a kérdező az *ugye* használatával (feltehetőleg) azt akarja jelezni, hogy tudatában van annak, hogy ez a téma előkerült, és hogy tudnia kéne már a kérdésére a választ. Azt jelzi, hogy egy, a CG-ban levő információt akar elismételteni a válaszolóval. A (25')-ben az interjú korábbi pontján elhangzott párbeszédet idézzük.

(25') T: Szüleinek mi volt a foglalkozása gyerekkorába?

A: Aaaz anyukám az háztartásbeli volt.

T: Igen.

A: Az apukám ö Malomszerelő és -gépgyártó Vállalatnál dolgozott itt Budapesten.

T: Főnt Pesten.

A: Igen.

A fentiekben leírt megfigyelések alapján azt láthatjuk, hogy a (21)–(23) és a (25)-beli *ugye*-használatok közös elvekkkel magyarázhatóak. Az *ugye* ezekben a kiegészítendő kérdésekben azt jelzi, hogy vagy a kérdésre adott válasz része a CG-nak, vagy az az információ, hogy a kérdés már elhangzott a diskurzusban (és ebből következően a kérdezőnek ismernie kellene a választ). Az a javaslatom tehát, hogy az *ugye* a fenti mondatokban kontextusjelölőként használatos, így a mondat jelentéséhez való hozzájárulása leírható a 3.1-ben Gyuris (2009) alapján megadott ismertségi reláció bizonyos módosításával. Ahhoz, hogy ezt formálisan is meg tudjuk ragadni, az ismertségi reláció módosítására van szükségünk, amelyet az alábbi módon definiálhatunk:

(26) Legyen K egy kiegészítendő kérdő mondat, $[[K]] = \{p_1, p_2, p_3, \dots, p_n\}$.

Továbbá legyen *ugye*- K K azon változata, amely a bal vagy jobb perifériáján az *ugye* partikulát tartalmazza.

Ekkor az *ugye-K*-val kifejezett megnyilatkozás egy adott diskurzusban az alábbi (kontextuális) előfeltevések egyikét vezeti be:

- (i) $\exists p \in \{p_1, \dots, p_n\}: CG \rightarrow p$
- (ii) $\exists q \in CG$, amelyre $q = \exists t_1 \text{ REAL}(Q(K_1))(x)(t_1)$, ahol
 - a. t_0 a beszédidő, $t_1 < t_0$;
 - b. x értéke a diskurzusban részt vevő beszélgetőpartnerek valamelyikét jelöli;
 - c. Q egy beszédaktus-operátor, amely egy adott kérdő mondatához hozzárendeli az utóbbi által kifejezett absztrakt kérdő beszédaktust;
 - d. K_1 egy kérdő mondat, amelyre teljesül a következő: $\llbracket K_1 \rrbracket = \{q_1, q_2, q_3, \dots, q_n\}$, és bármely q -ra, ahol $q \in \{q_1, q_2, q_3, \dots, q_n\}$ létezik pontosan egy olyan $p \in \{p_1, \dots, p_n\}$, hogy $q \rightarrow p$;
 - e. **REAL** egy háromargumentumú predikátum, amelynek argumentumai egy absztrakt (adott mondattal kifejezett) beszédaktus, egy beszélő, és egy időpont. A megfelelő argumentumokkal kitöltve egy olyan propozíciót hoz létre, amely akkor igaz, ha az adott beszédaktus az adott beszélővel és adott időpontban megvalósult.

A (26)-os definíció tehát azt mondja ki, hogy az *ugye* partikula a kiegészítendő kérdő mondatokban kétféle kontextuális előfeltevést vezethet be. Az (i) esetben azt, hogy a kiegészítendő kérdés partikula nélküli változatára adható lehetséges válaszok közül van olyan, amelyek következnek a CG-ből, tehát a beszélgetőpartner által ismertnek tekinthető. Ezt az előfeltevést vezeti be a partikula a (21)–(24) alatti diskurzusokban. A (ii) esetben pedig azt az előfeltevést vezeti be az *ugye* partikula kiegészítendő kérdésbeli használatával a beszélő, hogy beszélők számára ismert, hogy korábban valamely beszélgetőpartnertől elhangzott egy olyan másik, K_1 kérdő mondattal kifejezett kérdés, amelynek minden lehetséges válaszából következik pontosan egy válasz a K kérdő mondattal kifejezett kérdésre. A fenti ténynek az ismertségét (26ii) úgy fejezi ki, hogy egy K_1 által realizált kérdő aktus korábbi megvalósulásának tényét állító propozíciót a CG elemének tekinti. Az, hogy a K_1 -gyel kifejezett kérdésre adható lehetséges válaszok közül is része-e valamelyik a CG-nak, nem feltétlenül következik a fentiekből, de azt feltételezzük, hogy prototipikus esetben – azaz amikor a diskurzusban egy kérdés feltevése után a beszélgetőpartner megadja rá a választ, amit a kérdező el is fogad – igen. A kontextuális előfeltevés bevezetését azonban nem akadályozza meg, ha a diskurzus korábbi pontján a K_1 -gyel kifejezett kérdésre nem érkezett válasz, vagy a beszélgetőtársak nem értettek egyet azzal kapcsolatban. Az utóbbi előfeltevést vezeti be az *ugye* partikula a (25)-ös diskurzusban.

4.3. Állító vagy kérdő beszédaktusokat valósítanak meg az *ugye*-s kiegészítendő kérdések?

Végül azt fogom megvizsgálni, hogy a 2.2. pontban ismertetett Sadock-féle beszédaktus tesztek (Sadock 1974) alapján mit mondhatunk arról, hogy a BUSZI-2-ben talált kiegészítendő kérdő mondatok milyen beszédaktusokat valósítanak meg. Tisztában vagyok azzal a módszertani nehézséggel, hogy ilyen marginálisan előforduló mondatokra nézve az amúgy is sokszor megbízhatatlan elfogadhatósági ítéleteim jóval bizonytalanabbak, mint egyéb esetekben. Mégis relevánsnak gondolom a tesztek

elvégzését, mivel a fentiek alapján azt várom, hogy az *ugyé*-s kiegészítendő kérdő mondatokból álló megnyilatkozások inkább állítások, mintsem kérdések. Lássuk a tesztek eredményeit.

- (27) a. Elvégre ugye ez micsoda?
 b. #Véletlenül ugye ez micsoda?
 c. #Mondd csak, ugye ez micsoda?
- (28) a. Elvégre tehát ugye, hogy hangzana az első?
 b. #Véletlenül tehát ugye, hogy hangzana az első?
 c. ?Mondd csak, tehát ugye, hogy hangzana az első?
- (29) a. Elvégre ez a kicsi itt mi ugye?
 b. #Véletlenül ez a kicsi itt mi ugye?
 c. ?Mondd csak, ez a kicsi itt mi ugye?
- (30) a. Igen, hát... elvégre mi csináljunk, ugye?
 b. Igen, hát... #Véletlenül mi csináljunk, ugye?
 c. Igen, hát... #Mondd csak, mi csináljunk, ugye?
- (31) a. ?Elvégre, ugye akkor hol dogozott az édesapja?
 b. #Véletlenül ugye akkor hol dogozott az édesapja?
 c. Mondja csak, ugye akkor hol dogozott az édesapja?

Nem megfélekedve arról, hogy a (27)–(31)-es megnyilatkozások megítélése bizonytalan, Sadock (1974) tesztjei alapján a következő következtetéseket lehet megfogalmazni. Bár a BUSZI-2-ből származó adataink mindegyike szemantikailag kérdést fejez ki (l. 4.1.), a beszédaktusok szintjén nem egységesek: egy skála különböző pontjait képviselik. A skála egyik szélső esetét a (30)-as példa képviseli: itt az úgynevezett retorikai kérdés a beszédaktusok szintjén egyértelműen állításnak feleltethető meg. A skála másik szélső esetét az (31)-es példa képviseli: ez egyértelműen kérdő beszédaktust valósít meg, azon belül is elfogult kérdést, olyat, amelyben a beszélő jelzi, hogy a kérdésre tudnia kellene már a választ (az *is* partikulával lenne teljesen köznyelvi a mondat – l. Gyuris 2008 példáját). A skála két szélső pontja között helyezkednek el a (27)–(29) példák: ezek – a Sadock-tesztek alapján úgy tűnik – állító és kérdő beszédaktust is megvalósítanak. Ezek az eredmények alátámasztják azt a feltételezésünket, hogy az *ugye* kiegészítendő kérdő mondatbeli használata a kijelentő mondatbeli használat (kontextusjelölés) alapján közelíthető meg. A beszédaktus-tesztek eredményei összhangban állnak a fenti definícióval is: a (31)-es esetben az *ugye* használatával azt az előfeltevést vezetjük be, hogy ismert maga az a tény, hogy volt egy releváns kérdő aktus; a (27)–(29)-es esetében pedig ismert, hogy a kérdésre mi a válasz.

5. Konklúzió, további irányok

A fentiekben azt láthattuk, hogy az *ugyé*-t tartalmazó kiegészítendő kérdő mondatok nem közelíthetők meg az eldöntendő kérdő mondatbeli *ugye*-használatok alapján. Ezek a kérdések sem szintaktikailag, sem szemantikailag nem tekinthetők utókérdéseknek. Láthattuk, hogy a vizsgált BUSZI-2-beli példák szemantikailag kérdések, a

rájuk adható válaszok azonosak az *ugye* nélküli változatokra adható válaszokkal. Sadock (1974) beszédaktus-tesztjei alapján ezek a megnyilatkozások a legtöbb esetben állító beszédaktust valósítanak meg; de kérdő beszédaktus esetén is megvan a kontextusjelölő funkciója az *ugye*-nek. Az *ugye*, amikor marginálisan előfordul kiegészítendő kérdő mondatokban, akkor kontextusjelölő szerepű; tehát Gyuris (2009) alapján hasonlóan írható le, mint a kijelentő mondatbeli használatok.

Tanulmányom nagy hiányossága, hogy a formai szempontok között nem vizsgáltam a BUSZI-beli megnyilatkozások intonációját.¹³ Szükséges lenne továbbá az *ugye* viselkedésének részletesebb feltérképezéséhez a partikula és a topik, a fókusz, illetve a posztverbális tartomány interakciójának a vizsgálata. Az *ugye* használatának jobb megértéséhez a jövőben mindenképp vizsgálni kell az *ugye*-t tartalmazó megnyilatkozások retorikusságát.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapjául szolgáló előadás összeállításában, illetve a cikk megírásában nagy segítségemre volt Gyuris Beáta, akinek itt szeretném megköszönni hasznos észrevételeit és tanácsait. Hálás vagyok továbbá a 2016-os *Újdonságok a szemantikai és pragmatikai kutatásokban* című konferencia hallgatóságának, akiknek a kézirat első változatát előadtam. Továbbá köszönöm a cikk első változatát véleményező anonim lektoroknak hasznos tanácsaikat és javaslataikat. A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH támogatta, a K115922 nyilvántartási számú támogatási szerződés alapján.

Hivatkozások

- Abuczki, Ágnes 2015. A multimodal discourse-pragmatic analysis of *ugye* (~'is that so?'). *Sprachtheorie und germanistische Linguistik* 25/1:41–74.
- Alberti, Gábor – Judit Kleiber 2014. ReALIS: Discourse representation with a radically new ontology. In Ludmila Veselovská – Markéta Janebová (szerk.) *Complex Visibles Out There. Proceedings of the Olomouc Linguistics Colloquium 2014: Language Use and Linguistic Structure*. (Olomouc Modern Language Monographs 4). Olomouc: Palacký University. 513–528.
- Gyuris, Beáta megj. alatt. New perspectives on bias in polar questions. A study of Hungarian -e. *International Review of Pragmatics*.
- Gyuris Beáta 2008. A diskurzus-partikulák formális vizsgálata felé. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan 4. A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 639–682.
- Gyuris, Beáta 2009. Sentence-types, discourse particles and intonation in Hungarian. In Arndt Riestler – Torgrim Solstad (szerk.) *Proceedings of Sinn und Bedeutung 13*. Stuttgart: Online Publikationsverbund der Universität Stuttgart (OPUS). 157–171.
- Gyuris, Beáta 2011. Hungarian *hát*: New perspectives on old puzzles. Előadás. 4th Syntax, Phonology and Language Analysis conference (SinFonIJA 4). Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. <http://www.nyud.hu/sinfonija4/>.

¹³ Ennek az volt az oka, hogy a BUSZI-2 hangfájjaihoz nem sikerült egyelőre hozzájutnom.

- Hamblin, C. L. 1973. Questions in Montague English. *Foundations of Language* 10/1:41–53.
- H. Molnár Ilona 1968. *Módosító szók és módosító mondatrészek a mai magyar nyelvben*. (Nyelvtudományi Értekezések 60). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kenesei, István – Robert Michael Vágó – Anna Fenyvesi 1998. *Hungarian*. London: Routledge.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kocsány Piroska 1986. *A mondás mint szövegtípus*. Kandidátusi értekezés. Budapest: MTA.
- Kugler Nóra 1998. A partikula. *Magyar Nyelvőr* 122/2:214–219.
- Ladd, D. Robert 1981. A first look at the semantics and pragmatics of negative questions and tag questions. In Roberta A. Hendrick – Carrie S. Masek – Mary Frances Miller (szerk.) *Papers from the 17th Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*. Chicago: Chicago Linguistic Society. 164–171.
- Oravecz Csaba – Sass Bálint – Váradi Tamás 2015. Mennyiségből minőséget. Nyelvtechnológiai kihívások és tanulságok az MNSz új változatának elkészítésében. In Tanács Attila – Varga Viktor – Vincze Veronika (szerk.) *MSZNY 2015. XI. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia*. Szeged: JATEPress. 109–121.
- Oravecz, Csaba – Tamás Váradi – Bálint Sass 2014. The Hungarian Gigaword Corpus. *Proceedings of LREC 2014*. 1719–1723.
- Péteri Attila 2001. Az árnyaló partikulák elhatárolásának problémája a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 125/1:94–102.
- Reese, Brian 2007. *Bias in Questions*. Doktori értekezés. Austin: University of Texas.
- Sadock, Jerrold M. 1974. *Toward a Linguistic Theory of Speech Acts*. New York: Academic Press.
- Schirm Anita 2009. Diskurzusjelölők a parlamenti beszédekben. In Kukorelli Anna (szerk.) *Hatékony nyelvi, idegen nyelvi és szakmai kommunikáció interkulturális környezetben*. Dunaújváros: Dunaújvárosi Főiskola. 168–175.
- Stalnaker, Robert 1978. Pragmatic presuppositions. In Milton K. Munitz – Peter K. Unger (szerk.) *Semantics and Philosophy*. New York: New York University Press. 197–213.
- Zeevat, Henk 2003. Particles: Presupposition triggers, context markers or speech act markers. In Reinhard Blutner – Henk Zeevat (szerk.) *Optimality Theory and Pragmatics*. London: Palgrave Macmillan. 91–111.

Melléklet

(1) B7205-ös interjú

- t: Ez a piros, ez micsoda?
- a: Ez egy ő lyukas= nem! Tűzőgép. [nevet]
- t: Tűzőgép, igen. ■ Namost Z [zörög] ■ Nézzen csak ide!
- a: Igen.
- t: Itt (tartunk). ■ Megfogom ezt a szerkentyűt,
- a: Mmm. Igen.

- t: és ha elég ügyes vagyok, akkor sikerül. ■ *Hát akkor mos<t> vegyük sorra, az amit itt* ■ *a kezemben tartok, ez a kissz* ■ *darabka,*
a: Igen.
t: *ugye ez micsoda?*
a: Tűzőgépkapocs.
t: Tűzőgépkapocs. ■ Igen, ez a tűzőgép, *ugye*
a: *Igen*.

(2) B7206

- t: Jó. ■ *Hát akkor mos<t> nézze [sóhaj]* ■ *most* ■ *neki* vágunk,
a: Ühüm.
t: és e<:;><l>kezdjük az ■ *első* *fela=
a: *jó.*
t> =adatokat megoldani. ■ *Átadok önnek itt néhány kártyát,* ■ *s az lenne a*
kérésem, ■ *hogy egészítse ki ezeket a mondatokat*
a: Ühüm.
t: olyan módon, mint ahogy itt ezen az első kártyán van, ugye látni ő ott van
egy mon*dat*.
a: *Ühüm*.
t: *Oda van írva, hogy alszik. Azt a szót oda be ke<:;><l><l> helyettesít*teni**
a: *Aha.*
t> a megfelelő formába<n>.
a: Ühüm.
t: *Tehát ugye, hogy hangzana az első?*
a: *Én tegnap nem aludtam eleget.*
t: Igen ez az.

(3) B7301

- t: Na. ■ *Namost ezek után mmmegmondaná nekem, hogy ezt a szerszámot*
hogy hívják? Maga hogy hívná? Hogy nevezné ezt a szerszámot?
a: *Kapocskiszedő.*
t: Igen. ■ *És ez a kicsi itt mi Z ugye, ez micsoda?*
a: *A *gémkapocs*.*

(4) B7307

- t: *És maga nem* vá<l>tott műszakban dol= <=dolgozik> sza<l> nem úgy,
hogy *Z*
a: *Dél*előtt, délután. I*gen*.
t: *Hát* akkor tulajdon*képpen*
a: *És a* délelőtti hétenn ■ *szombaton.* ■ *Tehát mikor dé<l>előtti vagyok,*
■ *kapunk egy szabadnapot aaa hét valamelyik napján.*
t: Mhm.
a: *A szombatért.*
t: *És *(akkor viszont)**
a: *Szombaton az*
t> *szombaton egész nap *(dolgozik)*?*

- a: *Aaazt*, egész nap.
 t: *Igen, hát... ■ Mi<t> csinál*junk, ugye*?*
 a: *Nagyon kemény*. [nevet]

(5) B7404

- t: Igen. ■ Hát most ha így összehasonlítaná a helyzetét ■ azokkal, akik mondjuk ott maradtak Sárrétudvariba<n> , ■ jobbnak látja?
 a: Hát jobbnak. ■ Mmmm= nemmm tudom. Ő szerintem nem.
 t: Nem sokkal?
 a: Szerintem nem. *Mer<t> itt*
 t: *Mhm*.
 a> is ugyanúgy ke<l><l>, meg ke<l><l> do<:><l>gozni ■ mindenér<t>, mint ott vidéken.
 t: Hát igen.
 a: Annak is van jobb oldala is, ■ viszont ennek is van. Ott, ahol munkalehetőség nem volt.
 t: Igen.
 a: Mint ami itt van.
 t: Hát igen. Igen.
 a: Úgyhogy szerintem nem.
 t: *És mondja, azzz édesapja, mikor fölköltöztek,*
 a: Igen.
 t> *ugye akkor hol do<:><l>gozott az édesapja?*
 a: <0a> Malomszerelő ö Vállalatnál *dolgozott*.
 t: *(Azóta ott dolgozott*).*
 a: Igen. És akkor öö volt ő kint ö Bagdadba<n>.
 t: Mhm.
 a: Nyugdíj előtt volt kint
 t: Igen.
 a: ö Bagdadba<n>.

A szerzőről

Molnár Cecília Sarolta 2015 szeptembere óta az MTA Nyelvtudományi Intézet tudományos segédmunkatársa, PhD-hallgató az ELTE-MTA elméleti nyelvészeti doktori programjában. Jelenleg Gyuris Beáta *A kérdő mondatok és (speciális) használataik nyelvtana és pragmatikája* című kutatási projektjében a magyar speciális kérdésekkel kapcsolatos kutatásokban vesz részt. Korábban a *Nyelv és Tudomány* (nyest.hu) felelős szerkesztőjeként, illetve magyartanárként dolgozott. Elérhetősége: molnar.cecilia@nytud.mta.hu